

UOT 930

BALAMİRZƏ MƏMMƏDLİ

*Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı*  
balamirzamammadli@gmail.com

## **“AZADLIĞI MÜDAFİƏ AKTI”NA 907-Cİ DÜZƏLİŞİN SƏBƏBLƏRİNİN TARİXSÜNASLIĞI**

DOI: <https://doi.org/10.36719/2708-065X/113/166-173>

35 illik tarixə malik Azərbaycan Respublikası və Amerika Birləşmiş Ştatları münasibətləri bu gün yüksək səviyyəli siyasi dialoq və strateji qarşılıqlı fəaliyyətlə xarakterizə olunur. 2025-ci ilin avqustunda Vaşinqton sammiti və onun nəticələri, 2026-cı ilin fevralın 10-da iki ölkə arasında Strateji Tərəfdaşlıq haqqında Xartiya imzalanması bunu aydın surətdə təsdiq edir. Lakin Azərbaycan-ABŞ münasibətlərinin inkişafı heç də həmişə hamar getməmiş, tarixən bu inkişaf yolunda müxtəlif maneələr meydana çıxmışdır. Xüsusilə, ikitərəfli münasibətlərin yenidən qurulduğu illərdə yaranmış belə əngəllərdən biri “Azadlığı müdafiə aktı”na 907-ci düzəliş olmuşdur. Məqalə postsovet dövründə ABŞ-nin Azərbaycanla bağlı ən mübahisəli qanunvericilik aktlarından biri və ya birincisi olan 907-ci düzəlişin səbəblərinin tarixşünaslığına həsr edilmişdir. ABŞ Konqresinin 1992-ci ilin oktyabrında qəbul etdiyi bu düzəliş uzun müddət Azərbaycana birbaşa dövlət yardımının göstərilməsinə qadağa qoyaraq Azərbaycan-ABŞ münasibətlərinin inkişafına nəərəcarpan təsir göstərmişdir. Məqalədə “Azadlığı müdafiə aktı”na 907-ci düzəlişin səbəblərinə dair həm milli, həm də xarici tarixşünaslıq şərhləri müqayisəli təhlil edilir, ABŞ-dəki etnik lobbi qruplarının fəaliyyəti və Azərbaycanın o vaxtkı xarici siyasətinin xüsusiyyətlərinə dair tədqiqat yanaşmalarına xüsusi diqqət yetirilir.

*Açar sözlər:* Azərbaycan, ABŞ, “Azadlığı müdafiə aktı”na 907-ci düzəliş, lobbiçilik, xarici siyasət, tarixşünaslıq.

**Giriş.** Azərbaycan-ABŞ münasibətlərinin ilk mərhələsi Vətən tarixşünaslığında anlaşılmaz, ziddiyyətli və mürəkkəb münasibətlər kimi xarakterizə edilir ki, bunun növbəti ən mühüm səbəbi ABŞ Konqresində “Azadlığı müdafiə aktı”nın 907-ci maddəsinin (tez-tez 907-ci düzəliş, Kerri düzəlişi kimi də qeyd olunur) qəbul edilməsidir. Məsələni aydınlaşdırmaq üçün əvvəlcə “Azadlığı müdafiə aktı”nın (*Freedom Support Act*) mahiyyətinə qısa nəzər salaq. Bu akt SSRİ-nin mövcudluğuna xitam verilməsindən təqribən 3 ay sonra – 1992-ci ilin martın 24-də ABŞ Konqresində Dante Faskel tərəfindən qanun layihəsi kimi irəli sürülmüşdür. Aprelin 7-də “S.2532” adı altında senator Kleyborn Pellin dəstəyi ilə Senata daxil olmuş, iyulun 2-də 20 səsə qarşı 76 səsle qəbul edilmiş və oktyabrın 24-də ABŞ Prezidenti C.Buş tərəfindən imzalanmışdır. Bu qanunvericilik aktı postsovet məkanındakı yeni müstəqil dövlətlərin demokratiya, liberalizm və bazar iqtisadiyyatı yolunda irəliləməsi məqsədilə onlara ABŞ tərəfindən göstərilən maliyyə, texniki və digər yardımları nizamlamağa və sistemləşdirməyə xidmət edirdi. Sözügedən akt ABŞ-nin postsovet ölkələrinə 460 milyon dollarlıq nəhəng yardım paketini özündə ehtiva edirdi. Fikrimizcə, bununla ABŞ həm də yeni müstəqil respublikaların əvvəlki vahid mərkəzə (yəni Moskvaya) tabe etdirilməsinin qarşısını almaq, öz nüfuzunu keçmiş sovet respublikaları arasında yaymaq və yeni təsir rıçaqları əldə etmək istəyirdi. Buna baxmayaraq, istənilən halda Sovet İttifaqının qalıqları üzərində ayağa qalxaraq öz dövlət müstəqilliyini möhkəmləndirməyə çalışan yeni respublikalar üçün hər cür xarici yardım həyatı əhəmiyyət kəsb edirdi. Lakin “Azadlığı müdafiə aktı”na əlavə edilən 907-ci maddə (*Section 907*) Azərbaycana yardım edilməsinə rəsmən qadağa qoydu. Beləcə, Azərbaycan ABŞ-nin dövlət yardımından qanunvericilik yolu ilə məhrum edilən yeganə postsovet ölkəsi oldu. Elə buna görədir ki, səfir H.Paşayev haqlı olaraq sözügedən aktı “Azadlığı inkar aktı” adlandırır [33, s.104].

**Vətən tarixşünaslığında əsas yanaşmalar.** Hərtərəfli siyasi, iqtisadi və humanitar yardıma ehtiyacı olan Azərbaycanın heç bir obyektiv əsas olmadan bu yardımdan məhrum edilməsi ağlasığmaz bir akt idi. ABŞ Konqresi sanksiyanın səbəbini rəsmi olaraq belə açıqlayırdı: “*Birləşmiş Ştatların Azərbaycana iqtisadi yardımı o zamana qədər mümkün olmayacaq ki, ABŞ Prezidenti müəyyən etmiş olsun*

ki, Azərbaycan hökuməti bütün blokadaları, Ermənistanla və Dağlıq Qarabağa qarşı zor gücünün istifadəsini dayandırmaq üçün əməli iş görür". Konqresin reallığı təhrif edən belə bir absurd açıqlaması, ədalətsiz qanunvericilik aktının əslində hansı səbəbdən qəbul edilməsi ilə bağlı Vətən tarixşünaslığında qızğın müzakirələr doğurmuşdur və tarixçilər məsələyə iki fərqli prizmadan yanaşırlar:

- 1) ABŞ-dəki erməni diasporu və lobbisinin Konqresə təsiri,
- 2) O vaxtkı Azərbaycan hökumətinin səriştəsiz xarici siyasəti.

Birinci yanaşma, yəni Vətən tarixşünaslığında demək olar ki, bütün tədqiqatçılar tərəfindən təsdiqlənir. Çünki bir çox iri dövlətlərdə, o cümlədən ABŞ-də mövcud olan nəhəng erməni diasporu güclü lobbini yaradaraq, tarixən antitürk və antiazərbaycan xarakterli fəaliyyətləri ilə ictimai-siyasi fikrə təsir göstərmişdir. Bu, Sovet İttifaqının dağılmasından sonrakı informasiya müharibəsi zamanı daha kəskin xarakter almışdır. Belə ki, 1989-1992-ci illərdə ABŞ-nin dövlət katibi olmuş C.Beyker öz əsərində yazır ki, o zaman beynəlxalq media erməni diasporunun təsiri altında idi [38, s.629]. E.Nəsirov erməni lobbisi və diasporunun xüsusilə ABŞ-də çox geniş imkanlar diapazonuna malik olduğunu vurğulayaraq, məhz bu amili 907-ci düzəlişin əsas səbəblərindən biri kimi xarakterizə edir [31, s.48-49]. Müəllif yazır ki, həmin dövərdə ABŞ-də Azərbaycan icması azsaylı və gənc olub, hələ daxili həmrəylik, uyğunlaşma və integrasiya mərhələsində idi ki, bu da ermənilərin öz mövqeyini daha da möhkəmləndirməsinə səbəb olurdu. 1997-ci ilin avqustun 4-də Prezident Heydər Əliyevin Çikaqoda Azərbaycan icması ilə görüşü zamanı erməni diasporunun ABŞ-də böyük imkanlara malik olduğunu söyləyərək, soydaşlarımıza Amerikada yaşayan türklərlə güclərini birləşdirməyi tövsiyə etməsi bunu təsdiq edir [15, s.81]. Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolunu ayrıca araşdırmış Z.Əliyevin qənaətinə görə, həm erməni diasporu və lobbisinin güclü təsiri, həm də Azərbaycan lobbisinin zəifliyi 907-ci düzəlişin qəbul edilməsində mühüm rol oynamışdır [11, s.121; 12, s.74]. Eyni mövqeyə H.Cabbarlı və İ.Hüseynovun əsərlərində də rast gəlirik [5, s.18; 16, s.41].

ABŞ də daxil olmaqla bütün dünyaya yayılan erməni lobbisinin müasir dövrdə həmişəkindən daha güclü olmasını döən-döənə vurğulayan akademik Y.Mahmudov yazır ki, güclü vasitələrə, mühüm mövqelərə və geniş maliyyə imkanlarına malik olan erməni lobbisi yaşadıkları ölkələrin xarici siyasətinə fəal təsir göstərir, onların Azərbaycanla münasibətlərinin yaxşılaşmasına ciddi əngəllər törədir [24, s.101]. Bu baxımdan, G.Paşayeva, S.Quliyev, B.Bayramova, T.Cəfərov 907-ci düzəlişin səbəbi kimi erməni lobbisi amilini önə çəkirlər [48, s.4; 23, s.49; 4, s.188; 6, s.137]. Tarixçi E.Arif məsələyə daha kəskin yanaşaraq yazır ki, hətta erməni lobbisi ABŞ Konqresini 907-ci düzəliş kimi bir qərar qəbul etməyə məcbur etmişdir [2, s.190].

Vətən tarixşünaslığında M.Qasımlı, R.Dadaşova, V.Cəfərova, F.Həsənoğlu, N.Bədəlbəyli, X.Hacıyeva kimi bir çox tarixçilərin qənaətinə görə, 907-ci düzəlişin qəbul edilməsinə təsir edən əsas amil erməni diasporu və lobbisinin təbliğat kampaniyası apararaq Azərbaycan həqiqətlərindən kifayət qədər məlumatlı olmayan ABŞ qanunvericilərini inandırmaqları olmuşdur [22, s.61; 8, s.138; 7, s.27; 14, s.138; 52, s.102]. X.Hacıyeva 907-ci düzəlişi "təşkilatlanmış erməni təbliğat maşınının böyük qələbəsi" adlandırır [13, s.82]. Maraqlıdır ki, bunu erməni siyasi elitası özü də etiraf edir. Məsələn, 1994-1995-ci illərdə Ermənistanın milli təhlükəsizlik naziri olmuş D.Şahnazaryan 907-ci düzəlişi nəzərdə tutaraq, sonradan yazırdı: "Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin ilk illərində Ermənistanın əldə etdiyi uğurlardan biri də ermənilərin Azərbaycanı "agressor-ölkə" kimi təqdim edə bilməsi olmuşdur" [27, s.200-201]. Beləliklə, erməni təbliğatının əsl niyyəti Qərbi siyasi və media diskursuna Azərbaycanı "təcavüzkar", Ermənistanı və Dağlıq Qarabağda yaşayan erməniləri isə öz müqəddəratını təyin etmək uğrunda mübarizə aparan "qurbanlar" kimi təqdim etməklə, yəni 180 dərəcə əksinə qurulan "təcavüzkar-qurban" modeli ilə Ermənistanın işğalçılıq siyasətini pərdələmək, Azərbaycana qarşı isə sanksiya və birtərəfli məhdudiyyətləri legitimləşdirmək idi. Erməni təbliğatında ən absurd iddialardan biri Azərbaycanın guya Ermənistanı blokada saxlaması barədə idi. Halbuki, Azərbaycan Ermənistanla həmsərhəd olan yeganə ölkə olmadığına görə, blokada coğrafi baxımdan qeyri-mümkündür. Elə buna görə ki, haqlı olaraq E.Nəsirov ABŞ-də geniş yayılmış blokada iddiasını həqiqətin tərsinə yozulması adlandırır [31, s.46].

907-ci düzəliş kimi qərəzli qərar ABŞ-nin öz daxilində də çaşqınlığa və geniş müzakirələrə səbəb olmuşdur. Tarixçilər bunu təsdiq edən fakt kimi ABŞ-nin dövlət və ictimai-siyasi xadimlərinin, habelə

iş adamları və media təmsilçilərinin etiraflarını göstərirlər. Məsələn, İ.Musa ABŞ-nin yeni müstəqil dövlətlərə yardım üzrə koordinatoru Riçard Armitac və ABŞ Dövlət Departamentinin nümayəndəsi Ceyms Rubindən sitat gətirir. R.Armitac 1994-cü ildə ABŞ Konqresindəki çıxışında: *“Biz qabiliyyətsizliyimiz ucbatından bu qanunvericilik aktını qəbul etməklə Azərbaycana təsir imkanlarından özümüzü məhrum etdik”*, C.Rubin: *“Mən bu dəhşətli qanunvericilik aktının Senatda necə hazırlanmasında iştirak etmişəm və biz sadəcə olaraq nə etdiyimizi anlamırdıq”* – deyər, etiraf edirdi [28, s.509-510].

Vətən tarixşünaslığında ikinci yanaşma, yəni 907-ci düzəlişin ABŞ Konqresi tərəfindən qəbul edilməsində o vaxtkı Azərbaycan hökumətinin səriştəsiz xarici siyasətinin mühüm rol oynaması bir çox tədqiqatçı tərəfindən xüsusi vurğulanır. Belə ki, N.Məmmədov *“Xarici siyasətin Azərbaycan modeli”* əsərində 907-ci düzəlişi ABŞ-nin *“cəza aktı”* kimi qiymətləndirərək onu *“cəbhə-müsavət hakimiyyətinin yarıtmaz xarici siyasət fəaliyyəti”* ilə izah edir [26, s.403-404]. İ.Hüseynova da 907-ci düzəlişi bir il ərzində hakimiyyətdə olmuş Xalq Cəbhəsinin uğursuz xarici siyasətinin nəticəsi kimi səciyələndirir [17, s.337]. M.Ataşiyevin fikrincə, Elçibəy hökuməti dövründə ABŞ Azərbaycanla münasibətlərin inkişafına təkan verən bəzi addımlar atmağa cəhd göstərsə də, rəsmi Bakının qeyri-ardıcıl və məntiqsiz siyasəti bu addımların uğuruna təminat yaratmamışdır [1, s.172-173]. G.Əliyev qeyd edir ki, o vaxtkı iqtidarın xarici siyasət sahəsində naşılığı 907-ci düzəlişin qəbul edilməsində mühüm rol oynamışdır [10, s.33]. Tarixçi Ə.Nəsimova 907-ci düzəlişin qəbul edilməsini Elçibəy hökumətinin ABŞ ilə münasibətlərindəki ən böyük uğursuzluğu kimi xarakterizə edərək başlıca səbəbi onun diplomatik səriştəsizliyində görür və bu məsələdə erməni lobbisi amilinin həlledici olmadığını belə əsaslandırır: *“ABŞ-nin siyasi sistemində lobbilər hərəkətləri önəmli rol oynayır və qanunverici hakimiyyətin fəaliyyətinə müəyyən dərəcədə təsir etmə gücünə malikdir. Lakin yalnız müəyyən dərəcədə. Belə ki, dünyanın ən aparıcı dövləti olan ABŞ-nin xarici siyasətinin prioritet məsələlərinə, onun hər hansı bölgədəki geosiyasətinə ciddi təsir etmək erməni lobbisinin imkanları daxilində deyil. Əks halda, ABŞ-nin fəvqəldövlət olması fikri də şübhə altına düşərdi”* [30, s.51-52]. F.İsmayilov ümumilikdə müstəqilliyin ilk illərində (1991-1993) Azərbaycandakı iqtidarlardan xarici siyasət kursunda ciddi yanlışlıqlara yol verməsinin ABŞ ilə münasibətlərə mənfi təsir göstərdiyini yazaraq 907-ci düzəlişi bunun nəticəsi hesab edir [20, s.69]. Bu tezi davam etdirən Ə.Zeynalabdinov 907-ci düzəlişin daxili və xarici siyasi vəziyyətin getdikcə ağırlaşması şəraitində qəbul edilməsi qənaətinə gəlir [36, s.198]. Ümumiləşdirilmiş əsərlərdə də oxşar şərhələrə rast gəlinir. Məsələn, 7 cildlik *“Azərbaycan tarixi”*ndə 907-ci düzəliş *“AXC-Müsavət tandeminin xarici siyasətdə ciddi qüsurlara yol verməsinin nəticələrindən biri”* kimi nəzərdən keçirilir [3, s.259].

Yuxarıdakı yanaşma ilk növbədə o vaxtkı Azərbaycan hökumətinin yürütdüyü xarici siyasətin sistemsizliyi, dəqiq formalaşdırılmış uzunmüddətli strategiyanın olmaması faktından qaynaqlanır. Belə ki, xarici siyasət reaktiv idi, yəni baş verən hadisə və prosesləri (böhranlar, xarici təzyiqlər və s.) qabaqlaya biləcək proaktiv addımlar deyil, artıq olub keçmiş hadisələrə cavab olan reaktiv addımlar atılırdı.

Vətən tarixşünaslığında 907-ci düzəlişin səbəbi ilə bağlı ən mübahisəli yanaşma isə tədqiqatçı U.Hüseynova, R.Novruzov və onlarla həmfikir olan E.Nəsimov tərəfindən irəli sürülür. Bu müəlliflərin fikrincə, 1992-ci ilin oktyabrın 12-də Prezident Ə.Elçibəyin Moskvaya rəsmi səfər edərək B.Yeltsinlə görüşü və Azərbaycan ilə Rusiya arasında *“dostluq, əməkdaşlıq, qarşılıqlı təhlükəsizlik haqqında”* müqavilə imzalanması ABŞ-nin geosiyasi maraqlarına zidd olduğuna görə, Konqresin narazılığına səbəb olmuş, erməni lobbisi də məhz bu şəraitdən məharətlə istifadə etmişdir [53, s.79; 32, s.189-190; 29, s.55]. Bu fikrin nə dərəcədə həqiqətə uyğun olub-olmaması şübhə doğurur. Çünki amerikalı müəllif Q.Körtissin qeyd etdiyi kimi: *“Müqavilə imzalanırsa da, Elçibəy Rusiyaya Ermənistanı yardım etməkdə, Rusiya isə Elçibəyi Azərbaycandakı rus azlığına qarşı pis rəftar etməkdə ittiham edirdi”* [37, s.140-141]. Yəni ikitərəfli əlaqələr kifayət qədər gərgin idi. Üstəlik, müqaviləni tərəflərin heç biri ratifikasiya etməmişdi [40, s.30]. Bu o deməkdir ki, müqaviləyə Azərbaycanı Rusiyanın geosiyasi orbitinə daxil edən akt kimi yanaşmaq əsassızdır. Digər tərəfdən, müqayisə apardıqda görürük ki, Ermənistan yenidən müstəqillik qazandığı dövərdə Rusiya ilə hərbi və siyasi əməkdaşlıq sahəsində bir çox müqavilələr bağlamışdır: 29 dekabr 1991-ci ildə *“Dostluq, əməkdaşlıq və qarşılıqlı təhlükəsizlik haqqında”*, 3 noyabr 1994-cü ildə *“Hava hücumundan müdafiə sahəsində əməkdaşlıq haqqında”*, 16 mart 1995-ci ildə

“Ermənistan ərazisində rus hərbi bazasının yaradılması haqqında” və s. Amma buna rəğmən, ABŞ Konqresində Ermənistana qarşı sanksiya xarakterli hər hansı qanunvericilik aktı qəbul edilməmişdir.

**Xarici tarixşünaslıqdakı mövqelər.** 907-ci düzəlişin qəbul edilməsində erməni diasporu və lobbisinin ABŞ Konqresinə təzyiqinin həlledici rolu xarici tarixşünaslıqda dominant mövqe kimi sərgilənir. Amerikalı S.Hantinqton, T.Qolts, M.Kruassan, B.Aras, H.Qreqq, R.Kontreras, britaniyalı T.Vaal, C.Bruder, İsveçli S.Kornell, türkiyəli N.İyikan, A.Merdan və d. çoxsaylı tədqiqatçılar bu barədə qəti qənaətə gəlirlər [44, s.289; 39, s.86; 43, s.343; 42, s.359; 21, s.259; 25, s.66]. Samuel Hantinqton “Sivilizasiyaların toqquşması və dünya düzəninə yenidən qurulması” adlı məşhur əsərində yazır: “*Qərbi Avropa və Şimali Amerikadakı iri, varlı və nüfuzlu erməni diasporu Ermənistanın əsas dəstək mənbəyi olmuşdur. 90-cı illərdə Amerikadakı erməni icmasının Ermənistanı göndərdiyi ianələr hər il 50-75 milyon dollar təşkil etmişdir. Diasporçular yaşadıkları ölkənin hökumətlərinə də ciddi siyasi təsir göstərmişdirlər. ABŞ-nin Kaliforniya, Massaçusets və Nyu-Cersi kimi böyük ştatlarında nəhəng erməni icmaları mövcuddur. Onların fəaliyyəti nəticəsində Konqres Azərbaycana bütün xarici yardımları qadağan etmiş, Ermənistan isə adambaşına düşən ABŞ yardımının üçüncü ən böyük alıcısına çevrilmişdir*” [46, s.280-281]. Sözügedən təsir nəticəsində ABŞ-nin Cənubi Qafqaz siyasətinin XX əsrin sonlarında təhrifə məruz qaldığını qeyd edən Tomas de Vaalın fikri də diqqətəlayiqdir: “*ABŞ Konqresindəki erməni lobbisinin fəaliyyətləri xarici siyasət sahəsində ən anormal qanunvericilik aktlarından birinin – “Azadlığı müdafiə aktı”nın 907-ci maddəsinin qəbul edilməsinə gətirib çıxardı*” [51, s.365-366].

Xarici tarixşünaslıqda 907-ci düzəliş həm də Vaşinqtonun həmin vaxt birtərəfli siyasətinin nəticəsi kimi tənqidi rəqərdən qiymətləndirilir. Məsələn, amerikalı tarixçi Marta Olkott “ABŞ-nin Cənubi Qafqazda siyasəti” adlı elmi məqaləsində yazır: “*90-cı illərdən azərbaycanlıların ABŞ-ni öz ölkələrinə daha çox cəlb etmək üçün gərgin şəkildə çalışmalarına və Azərbaycanın əhəmiyyətli neft ehtiyatlarına malik olmasına baxmayaraq, Qarabağla bağlı Azərbaycan-Ermənistan mübahisəsində Vaşinqtonun ilkin meyli Ermənistanı yönəltdi. “Azadlığı müdafiə aktı”nın 907-ci maddəsinin qəbul edilməsi bunun ən böyük təzahürü oldu*” [47, s.59]. Göründüyü kimi, müəllif 90-cı illərin əvvəlində ABŞ-nin Cənubi Qafqaz siyasətini – Qarabağ problemi məsələsində Azərbaycana deyil, Ermənistanı tərəf yönəlməsini bir növ təəcüblə qarşılayır. Çünki Ermənistandan fərqli olaraq, Azərbaycanın zəngin enerji ehtiyatlarına sahib olması və ABŞ ilə münasibətlərə fəal həvəs göstərməsi fonunda Ağ Evin mövqeyi paradoksal idi. Bu baxımdan, Kaliforniya-Berkli Universitetinin tədqiqatçısı Devid Hoffman XX əsrin sonlarında ABŞ-nin Avrasiya siyasətinin ziddiyyətli yolla getdiyini, belə bir hala son qoyulması üçün 907-ci düzəlişin ləğvinin zəruriliyini qeyd edir: “*907-ci düzəlişin tətbiqi sovet varisləri arasında məhz Azərbaycanı təklənmiş dövlət kimi hədəfə aldı. Halbuki Azərbaycan Vaşinqtonun Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizi səylərinin əsas dayağ nöqtəsidir. Xəzər regionunda enerji təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsi üçün 907-ci düzəliş ləğv edilməlidir*” [45, s.87].

**Nəticə.** Beləliklə, tarixşünaslıq yanaşmalarını ümumiləşdirərək və təhlilləri dərinləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, “Azadlığı müdafiə aktı”na 907-ci düzəlişin səbəbləri aşağıdakılardır:

**Birincisi,** erməni diasporu və lobbisinin təsiri. ABŞ-nin siyasi sistemində lobbicilik qanunverici hakimiyyətin qərarlarına təsir etmək imkanlarına malikdir. Lobbicilik fəaliyyəti ölkənin bir qisim ştatlarında məhdudlaşdırılsa da, bütövlükdə ləqəldir. O, ABŞ-də 1946-cı ildə qəbul edilmiş “Lobbiciliyin federal tənzimlənməsi aktı” (*Federal Regulation of Lobbying Act*), 1995-ci ildən isə “Lobbiciliyin aşkarlığı aktı” (*Lobbying Disclosure Act*) ilə tənzimlənir ki, bu akta görə Konqresdə və federal agentliklərdə lobbicilik edənlər rəsmi qeydiyyatdan keçərək, öz fəaliyyəti ilə bağlı rüblük açıqlama verirlər. ABŞ-də hələ 1918-ci ildən “Amerika erməniləri milli komitəsi” (*Armenian National Committee of America*), 1972-ci ildən “Amerika erməniləri assemblyası” (*Armenian Assembly of America*) kimi lobbistəşkilatları fəaliyyət göstərirlər. Onlar əsasən ABŞ-də yaşayan varlı və nüfuzlu ermənilərdən nəhəng ianələr almaqla maliyyələşirlər. Təsədüfi deyildir ki, Qərb tədqiqatçıları erməni lobbisini ABŞ-də ən yaxşı təşkilatlanmış və maliyyələşən iki lobbidən biri kimi xarakterizə edirlər [49, s.3]. Bu lobbistəşkilat daim ABŞ-nin Türkiyə və Azərbaycanla münasibətlərini pozmaq, Ermənistanı maliyyə yardımlarının ayrılması, uydurma erməni soyqırımının tanınması istiqamətində fəaliyyət göstərmişdir [50, s.143]. Hələ sovet dövründə – 1988-ci ildə erməni lobbisinin təkidi ilə ABŞ Spitak zəlzələsinin nəticələrini əsas gətirərək Ermənistanı maddi yardım göstərmişdir. Halbuki soyuq müharibə dövründə ABŞ-nin hər hansı bir sovet respublikasına birbaşa yardımı son dərəcə qeyri-adi hal idi. Bunun ardınca, 19 iyul

1989-cu ildə Senat “Sovet Ermənistanı xalqının istəklərinə uyğun olaraq Dağlıq Qarabağ ətrafında mübahisənin sülh yolu ilə həllinə ABŞ-nin köməyi haqqında” ermənipərəst qətnamə qəbul etmişdir. 1990-cı ilin 20 yanvarında xalqımıza qarşı törədilən hərbi təcavüz aktına bəraət qazandıran erməni lobbisinin təsiri nəticəsində ABŞ sovet ordusunun Bakıya müdaxiləsini “humanitar müdaxilə” kimi qiymətləndirmişdir [35, s.88]. ABŞ tərəfindən 1999-2013-cü illərdə qondarma DQR-ə 70 milyon dollara yaxın, 2000-ci illərin əvvəlində Ermənistana illik 90 milyon dollar maliyyəyə yardımı ayrılması və “erməni soyqırımı”nın rəsmən tanınmasına (2019-cu ildə ABŞ Senatının S.Res.150, 2021-ci ildə Nümayəndələr palatasının H.Res.296 adlı qətnamələri) erməni lobbisinin birbaşa təsiri olmuşdur. Bu lobbinin təsir gücü həm də müxtəlif ştatlarda (məsələn, Kaliforniya, Massaçusets) erməni elektoratının sıx olması və Konqresə seçkilər zamanı səsərdə ciddi dəyişikliklər yarada bilməsindən qaynaqlanır. Buna bariz nümunə kimi konqresmen Adam Şiffin məhz erməni əsilli ABŞ vətəndaşlarının səsələrinin çoxluğu hesabına öz rəqibi Cim Roqanı məğlub etməsini göstərmək olar. A.Şiff uzun illər ABŞ Konqresində ermənilərin müdafiəçisi kimi çıxış etmiş və bu “xidmətlərinə” görə hətta Ermənistanın dövlət mükafatları (2011-ci ildə “Mxitar Qoş” medalı, 2021-ci ildə “Dostluq” ordeni) ilə təltif edilmişdir.

*İkincisi*, o dövrlük Azərbaycan hökumətinin systemsiz və qeyri-ardıcıl xarici siyasəti. Elçibəy hökumətinin diplomatik təcrübəsizliyi, xüsusilə ölkə həqiqətlərini dünya ictimaiyyətinə lazımcına çatdırma bilməməsi 907-ci düzəlişin meydana gəlməsinə münbit şərait yaratmışdır. Prezident Ə.Elçibəyin öz müsahibələrindən birində söylədiyi fikirlər bunu təsdiq edir: *“Təəssüf ki, Azərbaycan və Amerika arasında geniş əlaqələrin olmasından danışa bilmərik. ABŞ-nin ölkəmiz haqqında aldığı məlumatın 98%-i Ermənistandan gedir”* [34, s.136]. Həmin dövrdə respublikadakı daxili vəziyyətin son dərəcə kritik – böhran həddində olmasının xarici siyasətə mənfi təsirləri danılmazdır. Lakin hələ XIX əsrdə uğurlu xarici siyasətin xüsusilə gənc dövlətlər üçün həyati əhəmiyyətindən bəhs edən görkəmli diplomat Taleyranın təbirincə desək, daxili çətinliklər heç bir halda dövlətin öz diqqətini beynəlxalq fəaliyyətdən yayındırmasına bəraət qazandıra bilməz.

*Üçüncüsü*, bir çox amerikalı parlamentarının qərəzli mövqeyi. 907-ci düzəlişin əsas təşəbbüskarı – Massaçusets ştatından senator olan Con Kerrinin birtərəfli, yəni ermənipərəst konqresmen olduğunu amerikalı tədqiqatçılar dənə-dənə vurğulayırlar. Raul Loueri Kontreras niyə Ermənistan Azərbaycanın geniş ərazilərini işğal etməsinə rəğmən hələ də ABŞ yardımlarını almaqda davam edirdi? sualını irəli sürərkən yazır: *“Bu suala iki sadə cavab var. 1992-ci ildə erməni diasporunun böyük hissəsinin Massaçusets seçki dairəsində yaşaması və 907-ci düzəlişin sponsoru senator Con Kerrinin öz erməni seçicilərinin güclü təsiri altında kor olması”* [41, s.130]. 907-ci düzəlişin qəbul edilməsi və uzun müddət qüvvədə qalmasında böyük fəallıq göstərən digər məşhur siyasi xadim Delaver ştatından senator olmuş Co Bayden idi. Təsədüfi deyildir ki, onun sonradan vitse-prezident (2009-2017), xüsusilə prezident (2021-2025) olduğu dövərdə Azərbaycan-ABŞ münasibətlərinə soyuqluq gətirən bir sıra hallar baş vermiş, hətta 907-ci düzəliş bərpa edilmişdir [18]. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev bunu 2026-cı ilin yanvarın 5-də televiziya kanallarına verdiyi müsahibədə belə ifadə etmişdir: *“Co Bayden 907-ci düzəlişin qəbul edilməsində çox böyük fəallıq göstərmişdir. Təkcə bu fakt kifayətdir ki, hər kəs anlasın, nə üçün bizim həm Obama-Bayden, həm Bayden-Blinken administrasiyası ilə münasibətlərimiz istənilən səviyyədə olmayıb”* [19].

*Dördüncüsü*, ABŞ-nin xarici siyasətində ikili standartlar və ayrı-seçkilik elementlərinin mövcudluğu. Beynəlxalq siyasətdə demokratiyanı, münaqişələrin sülh yolu ilə həllini, iqtisadi inkişafı dəstəkləyən ABŞ-nin Qarabağda qanlı müharibənin getdiyi bir vaxtda regional sülhü və insan haqlarını pozan Ermənistana maliyyəyə yardımı göstərməkdə davam etməsi, Azərbaycanı isə analoji yardımdan birbaşa məhrum etməsi ikili standartların təzahürünə klassik nümunədir. O zaman Ağ Evin hətta sonralar “şər üçbucağı”na (*Axis of evil*) daxil etdiyi Şimali Koreyaya belə yardımlar etməsi göstərir ki, ABŞ xarici siyasət normalarını seçici və qeyri-bərabər tətbiq edir. Uzun illər ABŞ prezidentlərinin sərəncamı ilə hüquqi qüvvəsi dayandırılan 907-ci düzəlişin Konqres tərəfindən hələ də ləğv edilməməsi bunu təsdiq edir.

## ƏDƏBİYYAT

1. Atakişiyev, M.C. Azərbaycanın yeni neft siyasəti və iqtisadi yüksəliş. – Bakı, Azərbaycan, 2004. – 264 s.

2. Arif, E. Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi sivilizasiyalararası münasibətlər kontekstində. – Bakı: Elm və təhsil, 2011. – 324 s.
3. Azərbaycan tarixi: [7 cildə]. – Bakı: Elm, – c. 7. – 2008. – 608 s.
4. Bayramova, B.Ə. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli istiqamətində “907-ci maddə” həll olunmamış problem kimi // Bakı: Tarix və onun problemləri, – 2011, №3, – s.188-192.
5. Cabbarlı, H.Q. Ermənistanın xarici siyasəti (1991-2012). – Bakı: ATSAM, 2014, – 422 s.
6. Cəfərov, T.V. Erməni diasporu. – Bakı: Elm və təhsil, 2019. – 232 s.
7. Cəfərova, V.M. Dünya dövlətlərinin siyasi sistemi: ABŞ. Bakı: Elm, 2000. – 31 s.
8. Dadaşova, R.B. Azərbaycan Respublikasının BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvləri ilə əməkdaşlığı. – Bakı: ADMİU-nun mətbəəsi, 2021. – 344 s.
9. Ələsgərova, S.T. ABŞ-da Azərbaycan lobbisinin fəaliyyəti // Bakı: Pedaqoji Universitetin Xəbərləri (humanitar, ictimai və pedaqoji-psixoloji elmlər seriyası), – 2021, c. 69, № 1, – s. 67-76.
10. Əliyev, G.A. Cənubi Qafqazda geosiyasi maraqlar və Azərbaycanın sülh diplomatiyası. / siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 2009. – 162 s.
11. Əliyev, Z.B. Beynəlxalq münasibətlərdə diasporların rolu. – Bakı: Nurlan, 2001. – 150 s.
12. Əliyev, Z.B. Dünya diasporları. – Bakı: Qismət, 2005. – 349 s.
13. Hacıyeva, X.Z. Azərbaycan Respublikasının xarici siyasətində aparıcı Qərb dövlətləri və NATO (1991-1995) / tarix üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 2001. – 168 s.
14. Həsənoğlu, F. Ermənistan-Azərbaycan Dağlıq Qarabağ probleminin konfliktoloji aspektləri // Qarabağ: suallar və faktlar. – Bakı: Qismət, 2005. – 156 s.
15. Həziyeva, S.A. Dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi yolunda diaspor təşkilatları (XX əsrin sonu, XXI əsrin əvvəlləri). – Bakı: ADPU, 2023. – 167 s.
16. Hüseynov, İ.A. Azərbaycanın ABŞ-da tanınması: maraq qrupları və diaspor. // Bakı: Geostrategiya, – 2016, № 5 (35), – s.40-42.
17. Hüseynova, İ.M. Müstəqil Azərbaycan dövlətinin qurucusu. – Bakı: Təhsil, 2004. – 472 s.
18. İlham Əliyev “Əl-Ərəbiyyə” telekanalına müsahibə verib. - <https://president.az/az/articles/view/69968> [19.03.2026].
19. İlham Əliyev yerli televiziya kanallarına müsahibə verib/ - <https://president.az/az/articles/view/71213> [19.03.2026].
20. İsmayılov, F.C. Qarabağ konflikti ABŞ-ın qlobal siyasəti kontekstində. – Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası nəşriyyatı, 2001. – 152 s.
21. İyikan, N. ABD'nin Azərbaycan ilişkilerine etki eden parametreler. – Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, – 2009, №21, – s.255-267.
22. Qasımov (Qasımlı), M.C. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlər sistemində (1991-1995-ci illər). – Bakı: Gənclik, 1996. – 135 s.
23. Quliyev, S.F. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası və Qafqazda təhlükəsizlik problemləri. – Bakı: BMU nəşriyyatı, 2018. – 236 s.
24. Mahmudov, Y.M. Azərbaycan tarixində Heydər Əliyev şəxsiyyəti. – Bakı: Təhsil, 2002. – 328 s.
25. Merdan, A.S. Azərbaycan-ABD ilişkileri ve Azerbaycan'da ABD imajı (1991-2010). Ankara: Nobel Bilimsel Eserler, 2023. – 332 s.
26. Məmmədov, N.İ. Xarici siyasətin Azərbaycan modeli. – Bakı: Çarşıoğlu, 2012. – 464 s.
27. Məmmədov, S.S., Məmmədov, T.S. Qarabağ: mif və həqiqət. – Bakı: Təhsil, 2021. – 480 s.
28. Musa, İ. Azərbaycanın xarici siyasəti: [3 hissədə]. – Bakı: Bakı Universiteti, h.3 – 2011. – 776 s.
29. Nəsimov, E.M. ABŞ və Türkiyənin Qafqaz geosiyasi regionunda strateji maraqları və Azərbaycan Respublikası. – Bakı: Çıraq, 2006. – 311 s.
30. Nəsimova, Ə.Ş. Azərbaycan Respublikasının neft strategiyası və ABŞ-ın Qafqaz siyasəti (1991-2008-ci illər) / tarix üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 2014. – 158 s.
31. Nəsirov, E.X. Azərbaycan Respublikası-ABŞ münasibətləri (1991-1997-ci illər). / tarix üzrə fəlsəfə doktoru dis. / – Bakı, 2000. – 166 s.
32. Novruzov, R. XXI əsr. Azərbaycan dövlətçiliyinin təhlükə mənbələri: [5 cildə]. – Bakı: Nura, – c.1 – 2004. – 492 s.

33. Paşayev, H.M. Bir səfirin manifesti. – Bakı: Şərq-Qərb, 2007. – 248 s.
34. Tahirzadə, Ə.Ş. Prezident Elçibəy. – Bakı: Yeni Müsavat, 2001. – 420 s.
35. Veliyev, C. ABD'nin Azərbaycan politikası: neoliberal aktörler açısından analizi. / Doktora tezi / – Ankara, 2013, – 315 s.
36. Zeynalabdinov, Ə.A. ABŞ-Azərbaycan münasibətlərini şərtləndirən amillər (1991-2022) // Bakı: Dünya azərbaycanlıları: tarix və müasirlik (elmi-nəzəri topla), –2022/2023, IX buraxılış, –s.196-200.
37. Armenia, Azerbaijan, and Georgia: country studies. Edited by Glenn E. Curtis. – Washington: U.S. Government Printing Office, 1995. – 298 p.
38. Baker, J., DeFrank, T. The politics of diplomacy: revolution, war and peace 1989-1992. – New York: G.P. Putnam's Sons, 1995. – 687 p.
39. Bruder, J. The US and the New Eastern Europe (Ukraine, Belarus, Moldova, Georgia, Armenia, and Azerbaijan) Since 1991 // Managing Security Threats along the EU's Eastern Flanks. – Cham: Palgrave Macmillan, 2020. – pp.69-97.
40. Cherniavskiy, S. Russia and Azerbaijan: the special features and main vectors of interstate cooperation in the post-soviet period // Baku: The Caucasus & Globalization, – 2010, Vol.4, issue 1-2, – pp. 26-35.
41. Contreras, R. Murder in the mountains: war crime in Khojaly and the Nagorno-Karabakh conflict. – San Bernardino: Berkeley Press, 2016. – 204 p.
42. Cornell, S. Small nations and great powers: a study of ethno-political conflict in the Caucasus. – London: Curzon Press, 2001. – 480 p.
43. Croissant, M., Aras, B. Oil and Geopolitics in the Caspian Sea Region. – Westport: Praeger, 1999. – 328 p.
44. Goltz, T. Azerbaijan Diary: A Rogue Reporter's Adventures in an Oil-Rich, War-Torn, Post-Soviet Republic. – New York: M.E. Shapre, 1998. – 496 p.
45. Hoffman, D. Oil and Development in Post-Soviet Azerbaijan. // NBR Analysis, – 1999, № 10 (3), – p. 87-110.
46. Huntington, S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. – New Delhi: Penguin Books, 1996. – 368 p.
47. Olcott, B. Marta. U.S. Policy in the South Caucasus // Connections: the quarterly journal, – 2002, Vol. 1, No. 3, – p. 59-66.
48. Pashayeva, G. Promoting enduring US-Azerbaijan ties // Baku: Azerbaijan in the world (ADA biweekly newsetter), Vol.3, No.18, 2010. – p.3-6.
49. Paul, D., Paul, R. Ethnic Lobbies and US Foreign Policy. – Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2009. – 261 p.
50. Turkish-American Relations: Past, Present and Future / Editors Mustafa Aydın, Çağrı Erhan. – London: Routledge, 2004. – 280 p.
51. Waal, T. Black Garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war. New York: New York University Press, 2003. – 337 p.
52. Бадалбейли, Н.Р. Становление и формирование политических отношений между Азербайджанской Республикой и США в 90-е годы XX века // Алматы: Вестник КазНПУ, – 2012, №1(32), – с.101-106.
53. Гусейнова, У.И. Азербайджан-США: перспективы сотрудничества (90-е годы). – Баку: Нурлан, 2000. – 176 с.

**БАЛАМИРЗА МАМЕДЛИ**

*Докторант Бакинского Государственного Университета*

### **ИСТОРИОГРАФИЯ ПРИЧИН ПРИНЯТИЯ 907-Й ПОПРАВКИ К «АКТУ ПОДДЕРЖКИ СВОБОДЫ»**

Отношения между Азербайджанской Республикой и Соединёнными Штатами Америки, имеющие 35-летнюю историю, в настоящее время характеризуются высоким уровнем полити-

ческого диалога и стратегического взаимодействия. Это наглядно подтверждают Вашингтонский саммит в августе 2025 года и его результаты, а также подписание Хартии о стратегическом партнёрстве между двумя странами 10 февраля 2026 года. Однако в первые годы становления двусторонних отношений их развитие сопровождалось рядом серьёзных политических препятствий. Одним из наиболее значимых из них стала 907-я поправка к Акту поддержки свободы. Данная статья посвящена историографии причин принятия 907-й поправки - одного из наиболее дискуссионных законодательных актов США в отношении Азербайджана в постсоветский период. Поправка, принятая Конгрессом США в октябре 1992 года, оказала значительное влияние на развитие азербайджано-американских отношений, запретив предоставление прямой государственной помощи Азербайджану. В статье представлен сравнительный анализ как национальных, так и зарубежных историографических интерпретаций причин принятия данной поправки. Особое внимание уделяется различным исследовательским подходам к деятельности этнических лоббистских групп в США и особенностям внешнеполитического курса Азербайджана в этот период.

*Ключевые слова:* Азербайджан, США, 907-я поправка к Акту поддержки свободы, лоббизм, внешняя политика, историография.

**BALAMIRZA MAMMADLI**  
*PhD student at Baku State University*

#### **A HISTORIOGRAPHY OF THE REASONS FOR SECTION 907 OF THE FREEDOM SUPPORT ACT**

Relations between the Republic of Azerbaijan and the United States of America, which have a history of 35 years, are currently characterized by a high level of political dialogue and strategic interaction. This is clearly demonstrated by the Washington summit held in August 2025 and its outcomes, as well as by the signing of the Charter on Strategic Partnership between the two countries on 10 February 2026. However, during the initial stage of the development of bilateral relations, their progress was accompanied by a number of serious political obstacles. One of the most significant of these was Section 907 of the Freedom Support Act. This article examines the historiography of the reasons behind the adoption of Section 907 – one of the most controversial legislative acts of the United States toward Azerbaijan in the post-Soviet period. The amendment, adopted by the U.S. Congress in October 1992, had a significant impact on the development of Azerbaijani–American relations by prohibiting the provision of direct U.S. government assistance to Azerbaijan. The article presents a comparative analysis of both national and foreign historiographical interpretations of the reasons for the adoption of this amendment. Particular attention is paid to various research approaches to the activities of ethnic lobbying groups in the United States and to the specific features of Azerbaijan’s foreign policy course during this period.

*Keywords:* Azerbaijan, USA, Section 907 of the Freedom Support Act, lobbying, foreign policy, historiography.

*Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 19 mart 2026-cı il.*

*Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 21 may 2026-cı il.*

*Rəyçilər: t.e.d. Tahirə Həsənzadə, t.e.d. Anar İsgəndərov.*